

De resande – alltid på väg

Jävla tattarunge. Det var en lärare som sade så till Benny Lindberg när han var 14 år. Nu är han 26 och ingen får kalla honom tattare – han är resande. Det står han för, men hans kompis Tom-Tom tvekar. Det kan väcka ont blod att visa upp resandekulturen för utomstående.

Det är en kylig vårkväll hemma hos Tom-Tom i en förort söder om Stockholm. Tom-Tom, som inte vill skylta med sitt efternamn, och Benny Lindberg dricker kaffe och talar om vad det är att vara resande idag.

Tom-Tom pekar på språket, romani, som de resande fortfarande talar men mer eller mindre perfekt. Själv talar han en ren romani, med romanigrammatik och ett minimum av lånord, vilket är ovanligt.

Vad mer skiljer er från andra svenskar?

– Den rituella renheten, säger Tom-Tom. Det handlar inte bara om tvål och vatten utan om hur man själv är inuti – man kan inte bli ren om man en gång blivit smutsig.

Detta gäller framför allt familjelivet, som omgärdas av hårda regler, förklarar Benny. Respekten för de äldre är en grundpelare.

– De har mer erfarenhet så man lyssnar på dem. Man avbryter dem inte och man skulle aldrig kunna sätta sig upp mot sina föräldrar, säger Benny.

Lika helig är omsorgen om barnen. De resande lämnar inte sina barn på dagis. Ofta har de stora familjer och då är det ovanligt att mamman arbetar. Men om hon måste ställer mormor eller farmor upp och tar hand om barnen.

De resande bildar ofta familj tidigt. Det vanliga är att man har flera barn redan innan man fyller 20. Familjelivet ser med andra ord annorlunda ut än hos de flesta svenska familjer. Men nuförtiden är det också ganska vanligt att resande lever tillsammans med svenskar som inte tillhör gruppen. Bennys sambo är inte resande.

– Hade jag varit tillsammans med en resandekvinna hade mycket varit självklart. Nu får man kompromissa. Jag får diska lite oftare, säger han.

Både Benny och Tom-Tom studerar – Benny läser data och Tom-Tom pluggar in grundskolan efter en svår skolgång präglad av mobbning på 70-talet. Det vanliga är annars att mannen är egen företagare, gärna i försäljningsbranschen. Det ger den frihet de resande behöver.

Suget efter rörelse är som starkast just vid denna tid på året. Tom-Tom pekar mot den halvöppna balkongdörren:

– Jag står och tittar där och undrar vart benen ska dra iväg med mig.

Många resandefamiljer flyttar vart och vartannat år, andra nöjer sig med sommarhalvårets kombinerade semester- och handelsresor.

– Så har det varit sedan barnsben, säger Benny. När man var liten cyklade man omkring, sen liftade man runt halva Sverige, sen fick man flytta hemifrån när man var 15. Och sen dess har jag ibland flyttat fem gånger per år.

Hästintresset är djupt rotat hos de resande vilket leder många i Stockholm till Solvalla en gång i veckan. De allra flesta resande är dessutom djupt troende och ofta organiserade i frikyrkor, ex Pingstkyrkan.

De resande anser sig vara mycket mer spontana än andra svenskar. De umgås ofta avspänt samtidigt som festerna kan vara mycket traditionella. Man samlas kring en lägereld och någon plockar fram ett dragspel eller en gitarr medan de äldre berättar vad de varit med om längs vägarna förr i tiden. Varje familj har också sina mytologiska berättelser som förs vidare från generation till generation.

Både Benny och Tom-Tom har många vänner som är, som de säger, svenskar. För dem som står dem nära avslöjar de sin resandeidentitet men med andra, som de inte känner så väl, håller de en låg profil.

Rädslan för förföljelse är djupt rotad bland de resande. Den grundlades på 1930-50-talen när många resande omhändertogs enligt lösdriverilagen.

– Alla som inte kunde vara med och bygga upp välfärdssamhället skulle socialiseras. Och vi har ju aldrig varit ett producerande folk som tillverkat kanoner åt Bofors, säger Tom-Tom.

Många resande tvångssteriliserades. Ett värre brott än det kunde inte ha begåtts mot denna folkgrupp vars människovärde är så starkt förknippat med barn. Den skräcken sitter i, och därför vill de allra flesta resande fortfarande idag vara anonyma. Men många unga människor har börjat inse att om de resandes kultur ska överleva som måste resandefolket öppet ta strid för den.

Invandringen och svenskarnas benägenhet att resa har banat väg för en öppnare syn på andra kulturer, menar Benny.

– Många äldre resande säger ju: "Gå inte ut, det är livsfarligt!" Men jag tänker inte så.

Han sätter stor tilltro till det lagförslag som lagts fram om att romspråkens – zigenarnas och de resandes – ställning ska stärkas.

– Jag vet att det inte är så, men det ska vara lika självklart att vara resande som att vara jugoslav eller rumän. Vår tid är nu! Det här är vår chans att öppna upp vår kultur, att få till exempel ABC-böcker på vårt språk.

Tom-Tom är mer på sin vakt:

– Det kan vara falsk propaganda – först reser sig vårt folk och sedan slår de ned oss! Och om en rasistisk organisation får makten så är vi de första de angriper.

Romani – resandekulturens hjärta

Fram till på 1920-talet behövde de resande inte hymla med sin identitet. De hade en roll där de färdades från by till by runtom i Sverige som hästhandlare, gårdfarihandlare och kittelflickare. Men sedan lärde fördrivningar, tvångssteriliseringar och interneringar dem att akta sig för offentligheten. Enligt forskarna finns dock idag minst 15 000 resande i Sverige – ungefär lika många som samerna. Nästan alla har blivit bofasta.

Själva kallar de resande sitt folk romano. Hjärtat i deras identitet är språket, romani, som tillhör romspråken, den zigeniska språkgruppen. De resande värnar om sitt språk så till den grad att de vill hålla det hemligt för utomstående. Detta komplicerar forskningen, och forskarna är inte helt på det klara med om de resande är en socioekonomisk eller en etnisk grupp.

De allra flesta resande i Sverige har vanliga svenska namn och det finns de forskare som menar att de skulle vara ättlingar till svenska lantarbetare som drivits ut på vägarna under kristider. De flesta forskare menar dock att de resande har samma indiska ursprung som zigenarna.

De allra flesta resande i Sverige idag använder svensk grammatik och svenska bindeord när de talar romani – de böjer exempelvis verben på svenskt sätt. Men det finns också en romanigrammatik som ett mindre antal resande behärskar och använder.

Hopp om erkännande

En statlig utredning, minoritetsspråkutredningen, föreslog i januari regeringen att romspråken – inklusive romani – tillsammans med samiska och finska ska erkännas som historiska minoritetsspråk i Sverige.

Chanserna är goda att förslaget går igenom i riksdagen. Det skulle innebära en starkt ställning för romanispråket med rätt till hemspråksundervisning och ökade möjligheter att ge ut böcker på språket.

Kent Härstedt, socialdemokratisk riksdagskandidat som följt resandefolket sedan mitten av 80-talet, menar att förslaget innebär att de resande görs synliga. Men han är inte säker på att det kommer att medföra revolutionära förbättringar för de resande.

– Det här är inte så sexiga frågor att lyfta fram i realpolitiken, säger han.

Mer synliga i Europa

I Europa finns flera miljoner resande som visar sin resandeidentitet mycket mer öppet än de resande i Sverige. Många av dem bor i husvagnar och livnär sig på traditionellt vis genom att resa runt och sälja varor och tjänster. Det är ett hårt

liv, särskilt vintertid, och diskrimineringen av resande är utbredd. I Irland beräknas 90 procent av de vuxna resande vara analfabeter. I England finns det skyltar på allmänna campingplatser som, paradoxalt nog, kungör: "Not for travellers".

Antal resande i några västeuropeiska länder

Yoyageurs i Frankrike 400 000

Travellers i Storbritannien 200 000

Travellers i Irland 30 000

Woonwagenbewonen i Holland 30 000

Reisende i Norge 5 000 – 10 000

Reisende i Danmark 5 000

(Källa: Bo Hazell: "Ur de resandes liv", Multiethnica, Uppsala universitet, oktober 1997)